

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Демченко Ю. М., Кіндей Л. Г.

ВСТУП

Сучасні вимоги до реформування національної системи освіти на всіх її рівнях спричинило потребу в оновленні підходів до організації навчально-пізнавальної діяльності в закладі дошкільної освіти. Одним із основних завдань є формування творчої, активної особистості, здатної виконувати складну пізнавальну діяльність, відповідати на складні питання, підбирати альтернативні шляхи розв'язання проблеми. Підґрунтям для реалізації таких можливостей людини є динаміка її сфери пізнання, сформованість пізнавальних інтересів.

У чинних нормативних документах, зокрема в Базовому компоненті дошкільної освіти України, наголошено на пріоритетності пізнавального розвитку особистості. Для модернізації освітньої галузі важливо вдосконалити систему роботи, спрямовану на формування пізнавального інтересу дошкільників. З огляду на це оновлення шляхів організації дошкільної освіти потрапило під посилену увагу, оскільки пізнавальний інтерес, пізнавальна активність до об'єктів, явищ з'являється тоді, коли в дитини виробляється вміння встановлювати причинно-наслідкові залежності, простежувати логіку подій у пошуковій діяльності.

Розвиток інтелектуальних здібностей дитини відбувається в процесі її навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на здобуття знань, вмінь і навичок, формування ключових компетентностей загалом. У структурі цієї діяльності передбачено вироблення вмінь вчитися, сприймати навчальні завдання, обдумувати способи їх розв'язання та застосування результатів, проте активність розвитку інтелектуальних здібностей зростає під час виконання різних практичних завдань, у яких потрібно виокремлювати основне, порівнювати, досліджувати. Нині пріоритетним напрямом дошкільної освіти є формування у вихованця ЗДО вмінь системно думати про об'єкти довкілля, розв'язувати творчі задачі, складати казки, розповіді, загадки.

Реалізація компетентнісного підходу пов'язана з використанням методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, що є системою прийомів і способів психолого-педагогічного впливу, яку насамперед зорієнтовано на розвиток у дошкільників творчого самостійного

мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих вмінь і навичок нестандартного розв'язання дослідницьких завдань¹.

1. Теоретичні основи формування пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку із застосуванням дидактичних ігор

У наукових працях дидактичну гру представлено як вагомий чинник освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти, оскільки вона має широкі можливості застосування, її можна використовувати окремо або в поєднанні з іншими формами. Специфічною рисою дидактичної гри є поєднання навчальної та ігрової цілей, тобто цей педагогічний засіб зосереджує увагу дітей, які в невимушеній ігровій атмосфері здобувають нову інформацію, удосконалюють раніше сформовані навички, навчаються використовувати знання на практиці.

Основна цінність методу полягає у спрямуванні на розширення сфери інтересів. У дошкільній освіті його вважають поєднувальним компонентом між ігровою й навчальною діяльністю дошкільників, тимчасовою перехідною формою від заняття до уроку, засобом стимулювання активності та навчання без надмірних зусиль. Нині вчені здійснили чимало досліджень щодо впливу дидактичної гри на особистість дитини та на освітній процес у ЗДО. Серед них Т. Піроженко, С. Булова, С. Ладивір, О. Приходько та інші, проте ще не досить вивчено зв'язок між пізнавальним інтересом та впливом на його розвиток дидактичних ігор.

Основною метою цієї науково-практичної розвідки є вивчення особливостей формування пізнавальних інтересів засобом дидактичної гри в дітей старшого дошкільного віку під час підготовки до навчання у школі. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають наукові праці (І. Гудим, Л. Лохвитської, І. Товкач), у яких віддзеркалено закономірності розвитку пізнавального інтересу у дошкільників. Вчені називають низку труднощів, які виявляються в розвитку інтересу у дітей, оскільки він має нестійку, вибіркочку спрямованість: лише те явище, яке стає важливим і значущим, викликає у дошкільників захоплене ставлення. Подолання труднощів, пов'язаних із нестійкістю інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, вимагає модернізації освітнього процесу, зокрема пошуку й упровадження сучасних технологій навчання. На наш погляд, розв'язання актуальних проблем можливе за умови перегляду й оновлення функцій дидактичних ігор в освітньому процесі ЗДО.

---

¹ Мішеніна Н.Я. Проблемне навчання як один із засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності / *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 8. С. 33–35.

Вважаємо, що переосмислення змісту сучасного життя, розвиток і впровадження нових технологій у різні галузі суспільства спричинили також потребу у реформуванні діяльності ЗДО. За твердженням дослідників (А. Дворнікова, А. Зубко, М. Максимович) нині окреслено нові вимоги до організації пізнавальної діяльності дошкільників, розвитку в них пізнавального інтересу, дослідницьких і творчих здібностей, формування їхньої життєвої компетентності. Оновлений підхід до застосування дидактичних ігор робить їх дієвим засобом розвитку пізнавального інтересу, особистісних рис дошкільників, стимулює їх до активної самостійної пізнавальної діяльності.

Аналіз джерел засвідчує, що в науці немає єдиного підходу до визначення поняття «пізнавальний інтерес». У процесі вивчення сутності пізнавального інтересу Н. Бібік визначила його в різних модифікаціях: засіб навчання, мотив навчальної діяльності, стійка якість особистості. На думку дослідниці, пізнавальний інтерес віддзеркалює значущі аспекти внутрішнього розвитку особистості й має об'єктивні умови виникнення й формування².

У дослідженнях вчених (А. Боднар, Н. Макаренко) поняття «пізнавальний інтерес» представлено як емоційно усвідомлену, вибіркиму спрямованість особистості, зорієнтовану на предмет і пов'язану з ним діяльність, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. За словами І. Гудим, пізнавальний інтерес виробляє активність, водночас підвищення активності зміцнює й поглиблює пізнавальний інтерес. Активність є рисою особистості, яка об'єднує різні види діяльності (пошукову, пізнавальну, дослідницьку). Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному й емоційному відгуку на розв'язання різних завдань навчання, стимулює бажання більш чуйно спостерігати за навколишнім, шукати цікаві моменти в буденному житті, спонукає до дослідницької діяльності й розвитку дослідницьких здібностей³.

Результати наукового пошуку І. Товкач дозволяють стверджувати, що в дошкільному віці допитливість виявляється в ускладнених за формою дитячих запитаннях, які не лише пов'язані зі сприйманням конкретних предметів і явищ, але й зумовлені попереднім досвідом. У дошкільників зростає бажання міркувати, порівнювати, відгадувати загадки, розв'язувати задачі, головоломки, складати казки; активність дедалі частіше спричиняється інтересами й потребами дітей, тому

---

² Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів : монографія. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1998. С. 190.

³ Гудим І. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору / *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 26–30.

зацікавленість – одна із пріоритетних первинних форм пізнавального інтересу, яка є джерелом виникнення допитливості⁴.

Пізнавальний інтерес виявляється у прагненні пізнавати нове, з'ясувати незрозуміле про властивості предметів і явищ навколишньої дійсності; бажанні досягнути сутність явищ, знайти між ними зв'язки. Порівняно з допитливістю пізнавальний інтерес передбачає ширше охоплення об'єктів, вибірковість, стійкість. Теоретичний аналіз дає змогу тлумачити поняття «пізнавальний інтерес дошкільників» як своєрідну емоційну й усвідомлену спрямованість особистості на об'єкти довкілля для їхнього пізнання.

Дослідження процесу розвитку пізнавального інтересу в дітей дозволило Л. Лохвиській довести, що його визначає зміст навчально-ігрового середовища та пізнавальної діяльності дошкільників, їхня активність у здобутті інформації; доцільне поєднання елементів відомого й невідомого; забезпечення оптимального поєднання традиційних і нетрадиційних форм і методів інтерпретованого й творчого спрямування; ініціатива, самостійність і творчість дитини; активізація та стимулювання розумових і вольових зусиль під час розв'язання завдань і передбачення різних варіантів пізнавального пошуку, регламентація дитячої діяльності демократичним підходом до її організації, що досягається продуманим керівництвом вихователя тощо⁵.

У межах нашого дослідження вважаємо за потрібне розглянути питання про співвідношення понять «пізнавальна діяльність» і «навчальна діяльність». У всіх видах діяльності, окрім навчальної, продукти діяльності суб'єкта продають, демонструють по телевізору, у картинних галереях, театрах, зберігають у музеях і бібліотеках. При цьому пізнання представлено в об'єктивному значенні, оскільки дослідники пізнають нове для людства. Зазвичай у процесі навчання здобувачі теж пізнають і насправді їхня діяльність є пізнавальною, однак вони пізнають вже відоме іншим, оскільки засвоюють досвід старшого покоління. Результати цього пізнання цінні лише для учня, це особисте надбання так само, як і засоби, засвоєні для організації майбутньої професійної діяльності. З огляду на це пізнання є суб'єктивним, тому його названо навчальною діяльністю, однак пізнавальна й навчальна діяльність невіддільно пов'язані.

---

⁴ Товкач І. Пізнавальний інтерес старшого дошкільника як одна із вагомих мотиваційних тенденцій навчальної діяльності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vird/2010_9/21.pdf.

⁵ Лохвиська Л.В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2000. С. 10.

У пізнавальній діяльності передбачено внутрішньо взаємопов'язані дії, їхню логічну послідовність, тобто така діяльність є складною дидактичною структурою. Основним показником пізнавальної діяльності є наявність мети та її результативна завершеність. Для формування життєвих компетентностей дошкільників важливо створити цілісну систему навчально-пізнавальної діяльності, яка повинна трансформуватися в потребу до дослідницько-пошукової діяльності.

Саме пізнання не можливе без діяльності людини, без активності того, хто пізнає, тому початковою тезою під час моделювання освітнього процесу, результатом якого має бути розвиток творчого мислення, є таке положення: навчання важливо організовувати як пізнавальний процес із властивими йому рисами проблемності й активності.

У системі розвитку потенційних інтелектуальних сил дитини передбачено формування пізнавальних інтересів, мислення загалом і різних його видів зокрема; оволодіння основними розумовими операціями; вироблення інтелектуальних вмінь, які характеризують освітньо-виховну діяльність. Спрямованість особистості на пізнання, що зумовлює емоційне задоволення, а не тільки результат, засвідчує вияв пізнавального інтересу. Дитина з пізнавальним інтересом виходить за межі заданого, прагне пізнати більше, демонструє самостійність і здатність до творчості.

У процесі аналізу вітчизняної та закордонної педагогічної, психологічної, філософської літератури виявлено різні тлумачення поняття «інтерес». Зазначимо, що в українську мову слово інтерес було запозичено на початку XVIII ст. із німецької (*interesse*) зі значенням «користь, вигода». До середини цього століття слово інтерес більшість людей вживала саме з такою семантикою⁶.

На важливість привабливості навчання та ролі інтересу як позитивного фактору впливу на нього одним із перших звернув увагу Ян Амос Каменський. За твердженням педагога, слід забезпечити приемність і доступність навчання; підібрати такі методи й прийоми, які викликать у вихованців почуття радості й успіху, бажання та прагнення навчатися.

У психології проблему пізнавального інтересу ґрунтовно досліджували Б. Анан'єв, М. Беляєв, Л. Божович, Л. Гордон, В. М'ясищев, С. Рубінштейн; у педагогічній науці – Н. Морозова, Г. Щукіна. Інтерес є складним і значущим для людини поняттям, тому

---

⁶ Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. С. 187.

він має безліч дефініцій із психологічного погляду, серед яких можна виокремити такі⁷:

- вияв розумової та емоційної активності (С. Рубінштейн);
- специфічне ставлення особистості до об'єкта, зумовлене свідомістю його життєвого знання й емоційною привабливістю (А. Ковальов).

На думку Н. Морозової, в інтересі виявляється три обов'язкових аспекти⁸:

- позитивна емоція щодо діяльності;
- пізнавальний складник цієї емоції, тобто те, що називають радістю пізнання;
- безпосередній мотив, який виникає в самій діяльності.

Інтерес формується в діяльності, тому на його розвиток впливають не окремі складники цієї діяльності, а вся її об'єктивно-суб'єктивна сутність. За словами науковців, інтерес є поєднанням багатьох психічних процесів, які забезпечують особливий тонус діяльності, специфічні стани особистості: радість від процесу, прагнення заглиблюватися в пізнання цікавого предмету, у пізнавальну діяльність, переживання невдач і вольові прагнення до їхнього подолання.

Найважливіший вияв феномена інтересу – пізнавальний інтерес, предметом якого є основна властивість людини пізнавати навколишній світ не лише для біологічного та соціального орієнтування, але й для вироблення ставлення до нього, задоволення прагнення засвоювати його різноманіття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти закономірності й суперечності.

Особливістю пізнавального інтересу є його здатність збагачувати й активізувати процес не тільки пізнавальної, але й будь-якої діяльності, оскільки в усіх видах людської діяльності виявляються пізнавальні засади, пошукові творчі процеси, потреба в дослідженні, що зумовлює перетворення діяльності. Кожен вид діяльності, наповнений пізнавальним інтересом, є більш ефективним, тому пізнавальний інтерес – найважливіше утворення особистості, яке формується в життєдіяльності, соціальних умовах існування й не властиве від народження. Своєрідність інтересу дошкільників полягає у тому, що він з'являється у вигляді емоційної чутливості до всього нового

---

⁷ Кривонос О.Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів в умовах евристичного навчання / *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4. С. 159–167.

⁸ Мішеніна Н.Я. Проблемне навчання як один із засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності / *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 8. С. 33–35.

(цікавість), поступово переростає у допитливість і в потребу переконатися в істині (Л. Маневцова, П. Сірбіладзе, О. Сорокін).

Психологічна структура пізнавального інтересу, викладена у працях психологів (С. Рубінштейн, Л. Гордон, О. Леонтьєв), засвідчує, що це особистісне утворення невіддільно пов'язане з потребами, у ньому в єдності представлено усі важливі для особистості інтелектуальні, емоційні, вольові процеси.

Для пізнання важлива активність думки, тому значущими є процеси мислення, які охоплюють емоції й переживання. Водночас у пізнавальному інтересі думка спонукає долати труднощі, вона активна й спрямована на розв'язання пізнавальних завдань, поєднана з вольовими процесами; виявляється в поняттях «думка – воля», «думка – участь», «думка – переживання», що є цінним для освітньо-виховного процесу. Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує, що пізнавальний інтерес – це складне утворення, яке потребує активного розвитку для досягнення освітньої мети. Процес формування пізнавального інтересу на заняттях підтверджують такі складники діяльності⁹:

- самостійність у судженнях дитини;
- помітна ініціативність у відповідях і виступах з повідомленнями;
- активна участь в аналізі й обговоренні запитань і відповідей;
- бажання тлумачити явища й закони реальності, засвоювати їхній зміст;
- розв'язання творчих, пізнавальних й експериментальних завдань;
- проведення дослідів та експериментів.

Під час планування освітньо-виховного процесу з дітьми старшого дошкільного віку на етапі початкової підготовки важливо враховувати причини зниження й підвищення інтересу до цієї діяльності. Для стабілізації інтересу слід застосовувати комплекс методів, які впливають на стимулювання емоційного, поведінкового та результативного компонентів. Критерієм оцінювання є працьовитість і засвоєння навчального матеріалу в умовах освітнього процесу.

В одному з тлумачень поняття «інтерес» називають формою вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й сприяє ознайомленню з новими фактами в більш повному віддзеркаленні дійсності. Суб'єктивно інтерес характеризує емоційність, яка виявляється в процесі пізнання, в увазі до об'єкта. Задоволення інтересу не спричиняє його згасання, а викликає нові захоплення, що відповідають більш високому рівню

---

⁹ Мішеніна Н.Я. Проблемне навчання як один із засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності / *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 8. С. 33–35.

пізнавальної діяльності. Інтерес можна перетворити у нахил як вияв потреби в реалізації діяльності, яка викликає інтерес¹⁰.

Стійкість інтересу виражається в тривалості збереження й інтенсивності; у прагненні долати труднощі в реалізації діяльності, що не викликає інтересу, для організації цікавої діяльності. За умови правильної організації освітньої діяльності й систематичної та цілеспрямованої виховної роботи виникнення пізнавального інтересу є особистою рисою дошкільника й позитивно впливає на його розвиток.

У працях Т. Дуткевич пізнавальний інтерес розглянуто як емоційно усвідомлену, вибірково спрямованість особистості на предмет і пов'язану з ним діяльність, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів. На розвиток пізнавальної активності впливає дослідницька діяльність, практичні дії та розумові завдання; ознаками пізнавального інтересу є усвідомленість, емоційність, особлива вольова спрямованість до пізнання¹¹.

Окреслюють дві форми пізнавального інтересу: 1) віддзеркалення знань та уявлень в образах; 2) уточнення або систематизація розумової діяльності. Специфікою пізнавального інтересу є те, що часто пізнавальне завдання потребує від дитини активної, пошукової або творчої діяльності. Показниками інтенсивності до прагнення пізнання є увага, зацікавлення, емоції та дії щодо об'єкта пізнання¹². З огляду на це розмежовують три рівні пізнавальної активності дитини дошкільного віку: репродуктивний – нестійкий інтерес дошкільника, коли вихованець легко відволікається від заняття, охоче виконує завдання за зразком і повторює дії за вихователем; інтерпретивний – стійкий і тривалий інтерес до діяльності, певна самостійність у виконанні завдання; творчий – працює охоче тривалий час, самостійно розв'язує проблемні ситуації, шукає оригінальні способи дій¹³.

Отже, пізнавальний інтерес є важливим особистісним утворенням, тому його вважають рушієм активізації пізнання, розвитку пізнавальної самостійності, творчості, оскільки йдеться про підготовку дітей до подальшого навчання у школі. Пізнавальний інтерес дітей не стійкий, під час освітньої діяльності він поступово знижується. За таких

---

¹⁰ Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 147.

¹¹ Дуткевич Т.В. Психологічні особливості пізнавальної діяльності дитини в дошкільному віці / *Дитяча психологія*. Київ, 2015. С. 157.

¹² Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. С. 52.

¹³ Терещенко О.П. Пізнавальна діяльність як чинник виховання творчої особистості / *Розвиток особистості старшого дошкільника у творчій діяльності*. Київ, 2016. С. 22.

обставин актуалізується потреба у використанні дидактичних ігор, що сприяють активізації пізнання старших дошкільників.

2. Дослідно-експериментальна робота з формування пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор у процесі підготовки до навчання у школі

В експериментальній частині запропонованої розвідки передбачено перевірку припущення про те, що застосування дидактичних ігор є ефективним засобом формування пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку. При цьому основною метою педагогічного експерименту було розроблення та теоретико-методологічне обґрунтування, експериментальна перевірка ефективності системи роботи й принципів та особливостей організації процесу формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

У дослідженні передбачено, що використання дидактичних ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку сприяє розвитку пізнавального інтересу, який є провідним компонентом у структурі пізнавальної мотивації дітей до оволодіння початковими знаннями, вміннями й навичками, до формування елементарних складників основних компетентностей. При цьому враховано процеси, які зумовлюють виникнення потреб у розвитку пізнавального інтересу. Зокрема, враховано три типи змін, з огляду на які з'являються потреби: 1) зміни, завдяки яким в організмі виникає відчуття недостатності; 2) зміни, спричинені специфікою взаємодії суб'єкта з об'єктом, які вимагають формування нових типів активності; 3) зміни типу діяльності, які унеможливають її виконання вже сформованими способами й викликають потребу в пошуку нових способів виконання діяльності.

Для виконання дослідницьких завдань передбачено такі етапи: обґрунтування принципів і педагогічних умов організації процесу формування в старших дошкільників пізнавальних інтересів засобами дидактичних ігор у ЗДО; розроблення програми цілеспрямованого впливу на покращення динаміки інтересів до нового в старших дошкільників із залученням до дидактичних ігор; реалізація в освітній практичній діяльності методики формування у дітей старшого дошкільного віку стійких пізнавальних інтересів; з'ясування ефективності запропонованої системи вдосконалення пізнавальних інтересів засобами дидактичних ігор.

Теоретико-практичним підґрунтям розробленої системи цього дослідження є системно-структурний принцип, а також діяльнісний та особистісний підходи. У системно-структурному аналізі

психологічного явища окреслено властивості особистості, які постійно змінюються, оскільки їх детермінують зовнішні впливи та логіка розвитку індивіда. За діяльнісним підходом передбачено, що дитина є активною особистістю, яка діями, вчинками, цілеспрямованою поведінкою розвиває важливі якості та характеристики. Внутрішня активність визначає успішність у виробленні рис особистості, формування яких передбачено ззовні з огляду на цілі виховання. Особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання дає змогу сформулювати актуальні завдання ЗДО: розвиток в особистості дитини позитивних природних людських якостей, створення умов для самовизначення й розкриття неповторності кожного дошкільника.

Для реалізації практичних завдань розвідки окреслено педагогічні умови формування пізнавальних інтересів дітей старшої групи ЗДО під час застосування дидактичних ігор, серед яких організація дослідницько-пошукової діяльності дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; урахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі. Дотримання цих педагогічних умов забезпечить ефективність дидактичних ігор у процесі розвитку пізнавальних інтересів дошкільників.

Вважаємо, що підвищенню ефективності розвитку пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку сприяє розроблена нами система роботи, в основу якої покладено дидактичні ігри. Вони зорієнтовані на всіх суб'єктів освітнього процесу: малюків, батьків і вихователів. Відповідно до сформульованих педагогічних умов було наповнено зміст цієї програми.

На формувальному етапі експерименту передбачено підвищення ефективності освітньо-виховного процесу, спрямованого на покращення сформованості у старших дошкільників пізнавальних інтересів. У формувальному експерименті брали участь 15 дітей старшого дошкільного віку, педагоги експериментального ЗДО – 8 осіб (ЕГ) і 18 батьків вихованців старшої групи.

Сформована система дидактичних ігор стала основним педагогічним засобом в організації освітнього процесу для дошкільників. У дослідно-експериментальній роботі передбачено три напрями діяльності. Перший напрям забезпечував збагачення практичних пізнавальних вмінь і навичок під час залучення дітей до ігрової діяльності. Дидактичні ігри зорієнтовано також на вироблення вмінь дотримуватися правил і норм поведінки.

Другий напрям дав змогу сформулювати позитивне ставлення до ігор навчального змісту та розширювати кругозір дітей у навколишній

дійсності; виробляти вміння цінувати здобуту інформацію й позитивно оцінювати бажання до здобуття нових відомостей, навчати ефективно використовувати надану дорослими допомогу.

Третій напрям дозволив активізувати самостійну діяльність дітей та їхню участь у дидактичних іграх, врахувати вікові особливості вихованців в освітньому процесі; створити сприятливі умови для розвитку пізнавальної активності; сформувати вміння використовувати дидактичні ігри найближчого їхнього етапу життя завдяки збагаченню відповідного куточка групової кімнати, поважати себе за вміння засвоювати їх в інтелектуальній діяльності, відчувати гордість за свої досягнення.

У програмі формувального експерименту передбачено використання комплексної методики, спрямованої на збагачення досвіду практичних дій з іграми дидактичного змісту, розширення уявлень про довкілля, дотримання вікових особливостей у підборі завдань, формування вміння брати активну участь у навчальних іграх, на вдосконалення методів і форм роботи педагогів і батьків. У табл. 1 представлено педагогічні умови й дидактичні ігри, які сприяють формуванню пізнавальних інтересів у дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 1

Педагогічні умови й дидактичні ігри, які сприяють формуванню пізнавальних інтересів у дітей старшого дошкільного віку

Педагогічні умови	Дидактичні ігри
Організація дослідницько-пошукової діяльності дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації	«Знайди квітку для метелика» «Посади бджілку у вулик: логічні ряди» «Чарівний мішечок» «Збери ліхтарики» «Що важче?»
Позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей	«Пори року» «Частування для їжачків» «стежка до підніжжя гори» «У місяця в гостях» «Визволи птахів із клітки»
Урахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі	«Урок у лісовій школі» «Що я знаю про школу» «Створи свій куточок школи» «Граємось, навчаємось, до школи збираємось» «Пригоди школяра»

На першому етапі реалізації програми організовано дослідницько-пошукову діяльність дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації, під час якої проведено заняття з використанням ігрової діяльності, основними засобами якої

були дидактичні ігри, зорієнтовані на розвиток розумових дій. У цих іграх передбачено роботу з удосконалення способів здобуття інтелектуального досвіду. Заняття проводилися з невеликими підгрупами дітей (4-5 осіб) в ігровій формі кілька разів на день.

Другий етап реалізації програми відбувався після завершення повного циклу занять попереднього етапу. Дидактичні ігри було змінено й спрямовано на вдосконалення розумових дій та розширення інтересів старших дошкільників. Спільні дії, участь вихователя у грі та його допомогу передбачено за потреби, а дітям надано час на самостійну ігрову діяльність та засвоєння нових знань, відомостей про навколишнє середовище. Після завершення активності вихователь хвалить дітей за успішне виконання дій і виявлену самостійність під час гри.

На третьому етапі програми передбачено врахування вікових особливостей учасників освітнього процесу у ЗДО, тому у змісті цього циклу запропоновано дидактичні ігри, які стосуються перспективи дітей 6-7 років – навчання у школі. Пріоритетним завданням вихователя є опосередковане керівництво активністю дітей та формулювання конкретних пропозицій щодо навчальних ігор. Система впливів формувального експерименту, спрямована на дітей старшого дошкільного віку, педагогів і батьків респондентів, мала на меті підвищити ефективність процесу розвитку пізнавальних інтересів завдяки використанню дидактичних ігор у закладі дошкільної освіти та сім'ї.

На контрольному етапі оцінено ефективність розробленої та впровадженої в освітній процес ЗДО системи роботи з оптимізації формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку в ігровій діяльності з використанням дидактичних ігор. Порівняння емпіричних даних констатувального й контрольного етапів дозволило визначити динаміку змін у досліджуваному явищі. У контрольному експерименті взяли участь 25 респондентів, задіяних на попередньому етапі, 8 вихователів ЗДО та 20 членів родин (батьки дітей старшого дошкільного віку).

Оцінка ефективності впливу на міру вияву досліджуваними 5-6 (7) років пізнавальних інтересів, педагогічних умов та методів вироблення цієї особистісної якості здійснено шляхом порівняння даних, отриманих на констатувальному та контрольному етапах експерименту. У програмі контрольного експерименту передбачено використання основних методів дослідження – методика «Казка», ігровий метод «Пізнайко», анкета «Характеристики пізнавальної потреби дитини», інтерв'ю «Дидактичні ігри: практичне застосування», бесіда з батьками, які застосовано на констатувальному етапі для визначення ефективності системи формування потреби у нових

знаннях, інтелектуальної активності й пізнавальних інтересів дітей, проаналізовано отримані результати цих емпіричних методів.

З'ясовано, що респонденти експериментальної групи більшою мірою зорієнтовані на нові факти, інформацію; значно частіше вони виявляють цікавість, допитливість у поведінці порівняно з учасниками контрольної групи. Водночас спостереження засвідчили, що зросло прагнення до опанування невідомого у дітей. Вони активні в різних видах розумової діяльності (відгадують загадки, слухають розповіді, різні художні твори), ставлять пов'язані між собою запитання. При цьому не відволікаються від цікавих фактів і діяльності. У них з'явилося більше запитань, на які вони потребують відповідей, нагадують про них. Зросла і кількість питань, зорієнтованих на з'ясування причин виникнення певного явища та прогнозування його подальшої динаміки причинно-зумовленого та прогнозованого змісту. Вихованці експериментальної групи продемонстрували здатність встановлювати зв'язки між явищами, прогнозувати динаміку, взаємодію.

Можна стверджувати, що робота із формування потреби у знаннях, допитливості, активності є ефективною, оскільки засвідчує вищий рівень сформованості пізнавального інтересу. Завдяки реалізації запропонованої системи на формуальному етапі у дітей експериментальної групи збільшилися вияви цього явища під час участі в різних видах і формах інтелектуальної діяльності. Респонденти контрольної групи також дещо покращили рівень виявів пізнавального інтересу, проте за відсутності спеціально організованої роботи вони виявилися менш суттєвими. У результаті порівняння показників сформованості пізнавального інтересу дітей, які увійшли до експериментальної та контрольної груп, узагальнено отримані дані й представлено їх у табл. 2.

Таблиця 2

Кількісний розподіл респондентів експериментальної та контрольної груп за рівнем сформованості пізнавального інтересу на констатувальному та контрольному етапах

Рівень сформованості пізнавального інтересу	Кількісний склад груп у %					
	Експериментальна група		Динаміка показників	Контрольна група		Динаміка показників
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	18	48	+30	15	21	+6
Середній	38	18	-20	43	43	0
Низький	44	34	-10	42	36	-6

Якісний аналіз поданих у табл. 2 показників дозволяє зробити висновок, що застосовані у формувальній частині експерименту педагогічні умови та використані дидактичні ігри для підвищення рівня розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку в розумовій діяльності є ефективними. На етапі контрольного експерименту покращено показники рівня сформованості пізнавальних інтересів респондентів експериментальної групи, зокрема рівня вияву допитливості, зацікавленості новими фактами, потреби в нових знаннях, враженнях, бажання відкривати для себе невідоме.

Порівняння даних спостереження та проведене опитування вихователів ЗДО й батьків на констатувальному та контрольному етапах експерименту дає підстави зафіксувати зміни, які виявлено після формувальних впливів. Встановлено, що після виконання відповідної роботи (проведення бесід, консультацій, складання пам'яток), спрямованої на особливості використання та уточнення методики проведення дидактичних ігор для розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку, відбулися такі зміни: більшість педагогів експериментального ЗДО визнала важливість використання ігор навчального змісту для розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників.

Вихователі розширили та систематизували знання про сутність пізнавального інтересу, рівні розвитку та його значення для формування особистості; визнали, що дидактичні ігри є оптимальним шляхом пізнавального розвитку дошкільників загалом. Педагоги погодилися, що в дидактичних іграх є значний потенціал для формування особистісних рис і психічних процесів дітей, а також для розвитку пізнавального інтересу; вироблення потреби у знаннях та допитливості.

Після формувального експерименту педагоги почали відповідати на запитання більш чітко та обґрунтовано й змінили реальну поведінку: вихователі орієнтувалися на рівень пізнавальних інтересів дітей, їхній індивідуальний досвід у гностичній діяльності. Вихователі здійснювали диференційований підхід на заняттях та під час організації самостійної ігрової діяльності дошкільників.

Позитивна динаміка спостерігається також у відповідях і поведінці членів родин вихованців. Після формувального експерименту більшість визнала важливість розвитку пізнавального інтересу дітей. Зокрема, батьки переглянули своє ставлення до використання дидактичних ігор удома та організації спільного дозвілля із застосуванням цих ігор; зрозуміли важливість збільшення часу й уваги до ігрової діяльності дітей; почали консультуватися щодо методики проведення дидактичних ігор удома. У спілкуванні з дитиною вони орієнтувалися

на схвалення й підбадьорення малюка, висловлювали йому довіру та заохочення до ігрової діяльності (дидактичних ігор).

Унаслідок експерименту педагоги й батьки поглибили та систематизували знання про специфіку розвитку пізнавального інтересу, зацікавленості, допитливості дошкільників. Аналіз результатів анкетування, спостереження за спілкуванням батьків і вихователів з дітьми засвідчив збільшення обсягу знань про особливості використання дидактичних ігор для вдосконалення пізнавальної потреби й інтересу дошкільників. Методи взаємодії між експериментаторами, вихователями й батьками збагатили досвід їхньої взаємодії, що змінило ставлення дорослих до проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей у ЗДО та сім'ї.

Процес цілеспрямованого виховання у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу засобом дидактичних ігор став можливим за таких педагогічних умов: забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми й розширення кола інтересів дітей; урахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі. Результати експерименту дозволяють стверджувати, що запропонована система роботи зі старшими дошкільниками, їхніми вихователями та батьками, спрямована на розвиток пізнавального інтересу засобами дидактичних ігор, є ефективною й актуальною для впровадження в освітній процес ЗДО.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведеного теоретико-експериментального дослідження можна зробити такі загальні висновки:

1. Аналіз сучасних психолого-педагогічних праць засвідчив, що стійкий пізнавальний інтерес є ознакою готовності дитини до навчання у школі; підґрунтям для всієї освітньої роботи зі старшими дошкільниками в період їхньої підготовки до школи. Обґрунтовано, що сформований пізнавальний інтерес дає змогу успішно навчатися, сприяє зацікавленості до освітньої діяльності.

2. З'ясовано, що одним із недоліків сучасного освітньо-виховного процесу є однобока спрямованість процесу інтелектуального розвитку учнів: нагромадження знань без їх практичного використання в житті, зокрема й у інтелектуальній праці, тому для розв'язання цієї проблеми важливо кожному педагогові зорієнтуватися на розвиток пізнавально-творчих здібностей особистості.

3. Доведено, що організація у ЗДО пізнавальної діяльності та вироблення інтересу до занять засобом дидактичних ігор сприяє формуванню вмінь міркувати, сперечатися, сміливо висловлювати

думку. Під час проведення дидактичних ігор дошкільники засвоюють способи пошуку істини; розвивають пізнавальний інтерес, виробляють позитивне ставлення до своєї праці та її результатів.

4. Сформовано систему роботи з оптимізації розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників і підвищення до нього уваги батьків і вихователів ЗДО. Формування пізнавального інтересу засобами дидактичної гри ґрунтувалося на принципах системного, діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів. Оптимізацію розвитку пізнавального інтересу забезпечили такі педагогічні умови: організація дослідницько-пошукової діяльності дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; урахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.

5. Засвідчено, що проведена експериментальна робота сприяла зростанню показників допитливості, пізнавальної потреби, зацікавленості до розумової діяльності респондентів експериментальної групи. Вихователі визнали дидактичну гру дієвим засобом розвитку пізнавального інтересу, розширили уявлення про можливості її використання в освітньому процесі. Батьки збагатили знання про вікові особливості розвитку пізнавального інтересу та роль дидактичних ігор в оптимізації цього процесу у дошкільників.

Подальше дослідження вбачаємо в розробленні методичних рекомендацій з використання дидактичних ігор для формування пізнавального інтересу в освітньому процесі ЗДО та у вивченні особливостей формування пізнавального інтересу в дошкільників засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

АНОТАЦІЯ

У пропонованій науково-практичній розвідці досліджено особливості формування пізнавальних інтересів засобом дидактичної гри в дітей старшого дошкільного віку під час підготовки до навчання у школі; окреслено нові вимоги до організації пізнавальної діяльності дошкільників, розвитку в них пізнавального інтересу, дослідницьких і творчих здібностей, формування їхньої життєвої компетентності.

Доведено, що дидактичні ігри є дієвим засобом розвитку пізнавального інтересу. У результаті теоретичного аналізу визначено, що пізнавальний інтерес дошкільників є своєрідною емоційною й усвідомленою спрямованістю особистості на об'єкти навколишньої дійсності для їх пізнання. Обґрунтовано рівні пізнавальної активності дитини дошкільного віку (репродуктивний, інтерпретивний, творчий).

В експериментальній частині дослідження перевірено припущення про те, що застосування дидактичних ігор є ефективним засобом формування пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку. Засвідчено, що сформульовані педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей старшої групи ЗДО (організація дослідницько-пошукової діяльності дітей старшого дошкільного віку з удосконаленням пізнавальних способів здобуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; урахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі) забезпечують ефективність впровадження дидактичних ігор в освітньо-виховний процес дошкільників. Методи взаємодії між експериментаторами, вихователями й батьками збагатили досвід їхньої взаємодії, що змінило ставлення дорослих до проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей у ЗДО та сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленька Г.В. Експериментування – крок до пізнання / *Дошкільне виховання*. 2007. № 5. С. 10.
2. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів : монографія. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1998. 199 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 367 с.
4. Гудим І. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору / *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 24–30.
5. Дворнікова А. Теоретичні засади застосування інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку пізнавального інтересу дошкільників. URL: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi_
6. Дуткевич Т.В. Психологічні особливості пізнавальної діяльності дитини в дошкільному віці / *Дитяча психологія*. Київ, 2015. С. 151–161.
7. Кривонос О.Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів в умовах евристичного навчання / *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4. С. 159–167.
8. Лохвиська Л.В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2000. 20 с.
9. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
10. Мішеніна Н.Я. Проблемне навчання як один із засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності / *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 8. С. 33–35.

11. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

12. Терещенко О.П. Пізнавальна діяльність як чинник виховання творчої особистості / *Розвиток особистості старшого дошкільника в творчій діяльності*. Київ, 2016. С. 7–22.

13. Товкач І. Пізнавальний інтерес старшого дошкільника як один із вагомих мотиваційних тенденцій навчальної діяльності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vird/2010_9/21.pdf

Information about the authors:

Demchenko Yu. M.,

Candidate of Pedagogy,

Senior Instructor at the Chair of Methods of Preschool
and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25000, Ukraine

Kindei L. H.,

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Chair of Methods of Preschool
and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25000, Ukraine